

Mákos Judit

Szabóné Maslowski Madlen

Fókuszban a papír

Beszámoló az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára tematikus foglalkozásairól

Előzmények

A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárának közművelődési tevékenysége az elmúlt években igen sokrétűvé vált. A korábbi évekre visszatekintve azonban elmondható, hogy 2009 végéig szinte csak a tradicionális értelemben vett levéltári alapfeladatainknak tettünk eleget. A szakmai munkák elvégzése mellett minden évben megrendeztük a már hagyománynak számító *Levéltári Nap* konferenciánkat, amelyen levéltárosaink, kutatóink számoltak be elsősorban levéltári forrásokon alapuló kutatási eredményeikről, ezzel is hangsúlyozva, hogy múltunk megismerésében mekkora szerepe van a közgyűjteményekben folyó tudományos munkának.

A 2000-es évek elején elkészítettünk egy állandó kiállítást „*Levéltári Kincsek*” címmel, melynek keretében levéltárunk legszebb, legértékesebb darabjait mutattuk be. E kiállítás az új raktárunkban kapott helyet, mely így mintegy interaktív bemutatótérként is funkcionált, ezzel már akkor előtérbe helyezve az élményszerű tudásszerzés biztosítását. Annak következtében azonban, hogy levéltárunk kapui a nagyközönség előtt ekkor még zárva voltak, a tárlatot nagyon ritkán látogatták; leginkább középiskolás, történelem fakultációs diákok egy-egy tematikus, forrásfeldolgozó óra keretén belül, akik a kiállítás megtekintésén és megismerésén túl a raktáraink addig még fel nem fedezett soraira is bekukkanthattak. Ezzel egyrészt betekintést engedtünk a nálunk folyó szakmai munkába, másrészt információkat adtunk a levéltári anyag sokféleségéről.

2008 decemberétől újtárra indítottunk egy új programsorozatot, amelynek a „*Levéltári esték*” fantázianevet adtuk. Ezen a rendezvényen egy-egy meghívott előadó a saját szak- és/vagy kutatási területéhez kapcsolódó témakörben tarthatott előadást, lehetőséget adva az érdeklődőknek arra, hogy a program zárásaként kérdéseket tegyenek fel, vagy kötetlenül beszélgethessenek az előadóval.

„Nyitott levéltárak”

Levéltárunk funkcióváltásának első komolyabb pontját az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 160. évfordulója alkalmából megrendezett, a szabadságharc eseményeire emlékező „*Áll a viharban maga a magyar*” című időszaki kiállítás és az ehhez kapcsolódó „*Tenni mertünk a honért*” című helytörténeti pályázat jelentette 2009-ben. A pályázatot általános- és középiskolás diákok számára hirdettük meg, azzal a feltétellel, hogy az alsó tagozatos diákok rajz, a felső tagozatosok rajz vagy esszé, a középiskolások pedig esszé kategóriában pályázhattak, és a benyújtott munkának valamilyen formában kapcsolódnia kellett a szabadságharchoz, emellett meg kellett jelenítenie a hősiesség, a vitézség és a magyarság szimbólumait. Magunk sem gondoltuk, hogy ilyen sikeres lesz a projekt, ugyanis a beadási határidő végére 76 pályázótól összesen 88 alkotást fogadtunk be, amelyekből 2010 tavaszán kiállítást is készítettünk „*1848 gyerekszemmel*” címmel.

A pályázat során a gyerekektől kapott, semmihez sem hasonlítható pozitív visszajelzés megerősített bennünket abban, hogy a levéltárakkal kapcsolatos megváltozott társadalmi elvárások okán mi magunk is kénytelenek leszünk az eddigi feladatainkon jócskán túlmutató perspektívában gondolkodni.

Közművelődési céljaink megvalósulását nagyban segítette a megszűnő Szolnoki Papírgyár papír- és írástörténeti tárlata, amelyet a Mondi Szolnok Zrt. vezetése ajánlott fel intézményünk számára 2009 őszén. A tárlat 1985-ben a Szolnoki Papírgyár fennállásának 50 éves évfordulója alkalmából nyílt meg, egyrészt a szakmai kultúra ápolása, másrészt a papírgyártás mint iparág iránti érdeklődés felkeltése céljából.

2010 januárjában szállították át az anyagot intézményünkbe, amelyből egy hónappal később nyitottuk meg a mai napig álló és látogatható „*A barlangrajztól a nyomtatott könyvig*” című állandó kiállításunkat. Ez a reprezentációs tárlat nem csupán kiegészíti a már említett „*Levéltári Kincsek*” című kiállítást, de emléket is állít a már megszűnt szolnoki papírgyártásnak, továbbá egy képzeletbeli időutazás keretén belül bemutatja az érdeklődőknek azt az utat, amelyen a papír és az íráshordozók fejlődése az évezredek folyamán keresztülment.

A közoktatás felé való nyitást rögtön egy nagyszabású programmal, egy új felhasználói réteg megszólításával indítottuk 2010 májusában, amikor a közelgő gyermeknapra való tekintettel meghirdettük a „*Gyermeknap papírünnepet*”, és két szolnoki óvoda nagycsoportos ovisait invitáltuk egy játékos ismeretszerző foglalkozásra. A 100 főt számláló 6-7 éves gyermekcsoport végül 4 turnusra osztva látogatott meg minket. A gyermekek először a papír- és írástörténeti kiállítást tekinthették meg, természetesen az életkoruknak megfelelő formában. Középről megcsodálhattak egy pergamen oklevelet és két papiruszt, egy hártypapírt, illetve rongypapírra írt, vízjeles iratokkal is megismerkedhettek. Mindezeket túl beszélgettünk a papír tulaj-

donságairól, és szinte végtelen számú felhasználási módjáról. Ezt követően az Italo Karton Környezetvédelmi Szolgáltató Egyesület munkatársai tartottak bemutatót a papír újrahasznosításának különféle lehetőségeiről, a szelektív hulladékgyűjtésről és a környezettudatos papírfelhasználásról, majd hagyományos kézi papírmerítés-sel papírt merítették. A programot kézműves foglalkozással zártuk, amelynek végén a gyerkőcök hulladékkartonból saját maguk által készített papírképkertet vihetek haza, a napot megörökítő csoportképpel. A tapasztalatcsere jegyében megfigyelő-ként jelen voltak az Országos Levéltár gyerekfoglalkozásokat tartó munkatársai is.

Összességében elmondható, hogy ez a nap nagy kihívás volt számunkra, hiszen egy teljesen új, addig még soha nem tapasztalt feladatnak kellett megfelelnünk. Rengeteg olyan sarkalatos pontja volt a megvalósításnak, amelyet a felkészülés során megfelelően át kellett gondolnunk. Ilyen volt például – az átadandó ismeretanyag bővítésén túl – a tudásátadás módja a gyermekek életkora miatt, hiszen korábban soha nem jártak még óvodáskorúak levéltárunk falain belül. Fontos volt, hogy olyan munkatársakat vonjunk be a programba, akik szívesen foglalkoznak ezzel a korosztállyal, és mindezen túl tudnak a gyermekek nyelvén beszélni. Kollégáink munkája bebizonyította, hogy megvan bennünk a kellő tudás és a megfelelő hozzáállás egy ilyen program lebonyolításához, miközben mi magunk is rengeteget tanultunk az óvodapedagógusoktól és a gyerekektől.

Környezettudatossági nevelési program

A Gyermeknap papírünnep sikerén felbuzdulva 2010 novemberében újtára indítottuk „*A szelektív hulladékgyűjtéstől a papíröntésig*” címet viselő, a papír köré felépített, környezettudatossági nevelési programunkat, amelyet Szolnok Megyei Jogú Város Közgyűlése Városgazdálkodási Bizottsága 300 ezer forinttal támogatott a Környezetvédelmi Alapból. A programba 8 általános iskola alsó tagozatos diákjait vontuk be és kapcsolódtunk ezzel a város iskoláiban folyó környezetvédelmi és környezettudatossági oktatáshoz. Célunk az volt, hogy összetett, komplex ismeretanyaghoz juttassuk a gyerekeket. Azzal tisztában voltunk, hogy a programban részt vevő gyermekeknek már van egy kialakult elgondolásuk a papírról, vagy ha másról nem, de arról, hogy miből is készül a papír. Meglepő, de nagyon sok gyermek a fát mint előállítási nyersanyagot ismerte és említette, de azt, hogy papírból is lehet papírt készíteni – vagyis, hogy ez az újrahasznosítás egyik legfontosabb alapanyaga –, csak nagyon kevesen vetették fel. Fontosnak tartottuk, hogy ezt az informatív napot a gyermekek már meglévő ismereteire építsük, elősegítve ezáltal azt, hogy az új adatokat és fogalmakat minél könnyebben befogadhassák. Túlnyúltunk a tanórai kereteken, a gyerekek folyamatosan kérdezhettek, visszakerdezhettek, akár közbe is vághattak, ezzel is kielégítve az őket körülvevő világ iránti kíváncsiságukat.

A foglalkozásokon először bemutattuk a papír- és írástörténeti kiállításunkat. Az emberiség kultúrájának kezdetétől, az őskortól kezdve beszélgettünk az őskor művészetének legismertebb emlékeiről, a barlang- és sziklarajzokról és a képírás jelentőségéről. Szót ejtettünk arról, hogy a barlang- és sziklarajzokon megjelenő ábrák fellelhetőek például állati csontokba, agancs- és agyardarabokra karcolva is. Ezután áttértünk az ókor emberére, aki már maga alakította ki és hozta létre az írásra alkalmas anyagokat. Beszélgettünk az egyiptomiak kőbe vésett történeteiről és a görög kultúrára oly jellemző díszített kerámiákról, valamint az azokhoz köthető cserépszavazásokról is, továbbá az ókori népi vallásosság egyik legjellegzetesebb produktumáról az ólomlemezre íródott átoktáblákról. Szóba kerültek a viasz- és agyagtáblák is, illetve az, hogy a történelemben először az ékírást agyagtáblákról készültek pontos, hiteles másolatok az úgynevezett negatív formák segítségével. Az íráshordozókon túl az íráseszközöket is számba vettük. Megtárgyaltuk a papirusz és a pergamen előállítási módjait, és azt, hogyan lett Egyiptom a maga idejében a papirusz világmonopóliuma, majd kettő – a kiállítás szerves részét képező – gazdagon díszített papiruszt is megcsodálhattak a gyerekek közvetlen közletről. Ezt követően megbeszéltük, hogyan kötődik a pergamen íráshordozóként II. Euménész pergamoni királyhoz, és azt, hogy milyen állatok bőrét használták fel erre a célra. Szemléltetésképp levéltárunk helyben őrzött emlékeinek egy különleges darabját tekinthették meg a diákok, Karczag-Uj-Szállás függőpecséttel ellátott, gazdagon díszített 1799-es datálású pergamen oklevelét, amely szerint „Ferencz császár a VI. Károly által 1734. szeptember 10-ikén adományozott vásárokat a kitűzött ünnepek hetének hétfőjére teszi át.”¹

A következőkben áttértünk arra, hogy a papírkészítés lelke a rostok vizes oldata, majd tisztáztuk, hogy mi a különbség a papíröntés és a papírmerítés között. Eljutottunk a kínai őspapírig, és odáig, hogy Kína a papír bölcsője, hiszen a tudomány mai álláspontja szerint itt készítették először a mai értelemben vett papírt; illetve kitértünk arra is, hogy a helybeliek már a 2. században használtak papír zsebkendőt, a 4. század közepére pedig már el is készítették az első újságot, továbbá a 7. századra teljesen elfogadott fizetőeszköz volt arrafelé a papírpénz. Tisztáztuk, hogy a könyvnyomtatás is Kínához fűződik, hiszen a mai napig ismert legrégebbi kínai ősnymtatvány a Gyémánt Szútra, amelyet 868. májusi dátummal kelteztek, és melyet Stein Aurél fedezett fel.

Megismertettük a gyerekeket a kínai őspapír előállítási módjával, nevezetesen a növényi nyersanyag begyűjtésével – amely lehetett bambusznád vagy eperfa-háncs –, tisztításával, főzésével, zúzásával-pépesítésével, pépkeverésével, merítésével és szárításával. Felhívtuk a figyelmüket arra, hogy Kínában ebben az időben még bambusznádból készítették a merítőszitát. Hogy értsék a papírmerítés és -öntés közötti különbséget, kitértünk a nepáli papírkészítésre is, amely különböző faágak

¹ MNL JNSZML V. 100. Karcag Város Levéltára iratai. Privilegium 23.

lehúzott háncsrészét használja fel – fentiekhez hasonló módon – öntéssel, és amely papírt hártypapírnak nevezzük. A kiállítás további részeként egy – a tárlathoz tartozó – hártypapír tulajdonságait is megfigyelhették a diákok, megállapíthatták, hogy ez a papír a vékonysága miatt kapta a nevét, valamint megbeszéltek ennek a produktumnak a lehetséges felhasználási módjait is.

A 17–18. századi európai papírkészítés kapcsán megismerkedtek a gyerekek a rongypapír jelentőségével, annak előállítási módjával, az első gépi meghajtású papírgéppel – a vízikerekes zúzóművel –, valamint a hollandiai őrlőmalommal. Elmondtuk, hogy mi a szárítópadlás jelentősége, és azt, hogy miért volt szükség arra, hogy az első száradás után a száraz papírlapokat enyves vízbe mártsák, majd újra megszársítsák azokat. Továbbiakban bemutattuk a merítóműhely személyzetét – a mestert, a merítő-, a rakodó- és a fektetőlegényt, valamint az inast – és azt, hogy kinek mi volt a feladata a műhelyben. Felhívtuk a figyelmet arra, hogy ekkoriban már – szemben a korábbiakkal – fémhuzalos merítőszitát alkalmaztak a műhelyekben, amely az első vízjeles papírok megjelenéséért is felelős. Megtárgyaltuk a vízjelek szerepét és alkalmazási módját, valamint azt, hogy a mai papírokon lévő vízjelek már más jellegűek, mint a régi, hagyományos kézi merítésű papírokon találhatóak. Megbeszéltek, hogy a vízjeleket eredetileg mesterjelnek hívták, és a papírkészítő műhely mesterének saját jele, jelzése volt. Mintegy érdekességként megjegyeztük, hogy a legkorábbi vízjeles papír – amelyen a lenyomat egy keresztet ábrázol – 1282-es datálású, és Fabrianóból származik, majd bemutattunk három – levéltárunkban őrzött – 1752-es rongypapírra íródott vízjeles iratot is, amelyen a gyerekek tanulmányozhatták a vízjeleket, valamint a merítőszita lenyomatát.

Mindezeket követően – rövid szünet után – a restaurátor műhelyünkbe vezettük a gyerekeket, ahol az újrahasznosítás, a környezetvédelem és a környezettudatos életmód fontosságáról beszélgettünk. Az Italos Karton Környezetvédelmi Szolgáltató Egyesület segítségével mi magunk is megtanultuk a hagyományos kézi papírmerítés módszerét, a Környezetvédelmi Alapból kapott támogatásból pedig – többek között – egy vízjeles merítőszitát is vásároltunk, amely segítségével bemutattuk a gyerekeknek a papírmerítés folyamatát és technikáját – ezt tojástartók újrahasznosításával tettük –, majd a vállalkozó kedvű gyerkőcök maguk is „merítőlegénnyé” válhattak, és saját merített papírt készíthettek.

A programot – mintegy levezetésként – minden alkalommal kézműves foglalkozással zártuk, amely során a gyerekek hulladékkartonból, teafiltertasakokból, tapéta- és színes papír maradékokból alkothattak például ajándékdobozt, irattartó mappát vagy farsangi álarcot.

„*A barlangrajztól a nyomtatott könyvig*” című kiállításunkra épülő „*A szelektív hulladékgyűjtéstől a papírontésig*” című sikeres környezetvédelmi pályázatunk 2010 novembere és 2011 áprilisa között valósult meg, amelyet a következő eredményekkel zártunk:

- a tanulók általános tudását fejlesztve és kiegészítve csatlakoztunk az iskolákban folyó környezetvédelmi és környezettudatosági oktatáshoz;
- környezettudatos gondolkodásra készítettük a gyerekeket és rajtuk keresztül környezetüket;
- környezettudatos nevelési programunk jó hírnevének köszönhetően más oktatási intézmények is felkeresték levéltárunkat, jelezve, szívesen vennének részt foglalkozásainkon (pl. a szolnoki Hétszínvirág Óvoda)
- végül, de nem utolsósorban a programmal hozzájárultunk a levéltárnak mint kultúraközvetítő intézménynek a társadalmi köztudatba való bekerüléséhez. Programunkról a Magyar Televízió Zrt. Szolnok Körzeti Stúdiója is készített egy összefoglalót, továbbá foglalkozásaink egyikén a Bács-Kiskun Megyei Levéltár munkatársait is vendégül láttuk.

Pályázatunk eredményességéhez nagymértékben hozzájárult, hogy mind a kiállításunk, mind a programunk tematikája remekül kapcsolódik a környezettudatos életmódhoz, a környezetismerethez és a művelődéstörténethez, valamint, hogy mindezen tudáshoz egy megragadó levéltári miliőben, az írásos kulturális örökség helyben őrzött iratai között juttattuk hozzá a gyerekeket, ezzel biztosítva – a levéltárpedagógián túl – az élménypedagógia megvalósulását is.

„Nyitott levéltár – velünk élő múlt”

A sikerélményt nyújtó előzmények ellenére, amikor 2010 elején szóba került levéltárunkban az Európai Unió pályázat lehetősége, a nagyot álmodni akarás és az erőnket és tudásunkat meghaladó feladattól való félelem kettőssége kerített minket hatalmába. A TÁMOP 3.2.11/10/1. számú „*Nevelési-oktatási intézmények tanórai, tanórán kívüli és szabadidős tevékenységeinek támogatását*” célzó pályázata első ízben biztosított lehetőséget számunkra, hogy hosszú távú, az oktatási intézményekkel együttműködési megállapodással szabályozott, tartós partnerséggel és a korábbi forrásainkat jelentős mértékben meghaladó anyagi támogatással fogadhasunk iskolai csoportokat.² A levéltárban őrzött kulturális örökség oktatási területen történő felhasználására ekkoriban még nem a levéltár-pedagógia kifejezést használtuk, de elemeit, módszereit és célját tekintve tevékenységünk ugyanazt célozta: az elsődleges források szakmai útmutatással történő élményszerű feldolgozásával az iskolán kívüli ismeretszerzés elősegítését.

A „*Nyitott levéltár – velünk élő múlt*” című programsorozatunkban a pályázatban részt vevő munkatársak 6 témnapot dolgoztak ki. Az első, a megvalósítás évében félévente, míg az ötéves fenntartási időben évente, 3 egymásra épülő foglalkozáson jártak körül egy-egy témát, amelyeket a pályázati program és a kiválasztott iskolák

² Fülöp, 2011: 71.

pedagógiai programjainak és kerettanterveinek harmonizációjával, levéltárunk iratállományára építve alakítottak ki. Míg a Szolnok településtörténetét végigkísérő, valamint az 1848-49-es szabadságharc és a II. világháború eseményeit helyi vonatkozású adatokkal színesítő tematikák elsősorban a diákok történelmi, addig a levéltárunk térképgyűjteményét feldolgozó foglalkozások a földrajzi ismereteit bővítették. Már korábban is tartottunk tematikus levéltári órákat, iratbemutatókat általános iskola felső tagozatos és középiskolás diákok számára, ebben az esetben azonban a frontális ismeretátadáson túllépve – a pályázatban egyébiránt kötelezően előírt – egyéni és csoportos gyakorlati feladatokkal dolgoztuk fel az elméleti részben hallottakat, illetve tettük a gyerekeket motiválttá a foglalkozást vezetővel és csoporttársaikkal való kooperálásra.

Ezzel kapcsolatosan már rendelkezünk némi rutinnal, hisz „*A barlangrajztól a nyomtatott könyvig*” című állandó kiállításunkra épülő környezetvédelmi programjaink is ezen az elven működtek, igaz, ez idáig fiatalabb korosztályt céloztunk meg velük. Az írás és az íráshordozók, illetve a papír történetét bemutató foglalkozás témnapok közé beemelésével azonban lehetőségünk nyílt arra, hogy a már eddig is népszerű és a média által is figyelemmel kísért tárlatot még szélesebb körrel ismertethessük meg. A kérdéskör kifejtése a hármas tagolást követve az alábbiak szerint történt: első alkalommal az írás fejlődését követtük nyomon a diákokkal a képirástól a könyvnyomtatásig, valamint feltártuk a különböző írásrendszerek sajátosságait. Második alkalommal a különböző korokban használt íráshordozókkal, azok előállításai módszereivel, illetve az ókori sokszorosítási eljárásokkal ismerkedtünk meg. Végül a papírgyártás történetét tekintettük át a kínai papírröntő műhelytől a modern nagyipari termelésig. A témák kifejtése során nagy hangsúlyt fektettünk a szemléltetésre, amelyet a különböző íráshordozók előállítását a kiállítási tárlókban bemutató makettek túl kapcsolódó videók megtekintésével, valamint természetesen a papírmerítés élményének személyes meg tapasztalásával is biztosítottunk.

A történelem segédtudományaival foglalkozó „*Levéltári kincsek*” című témnapunk annyiban kapcsolódik az imént kifejtettekhez, hogy az oklevéltani alapismeretek taglalásakor a pergamenkészítési eljárását és az anyag tulajdonságait ismételten górcső alá vettük a tanulókkal. A levéltárunk legértékesebb írásos emlékeket bemutató állandó kiállításának címét visszhangzó programunk kiváló apropót szolgáltatott arra, hogy a foglalkoztatóteremből kimozdulva egy új színhelyen, raktárhelyiségekben tekintsük meg e dokumentumokat és azok helyes tárolási módját.

Az európai uniós nyertes pályázat megvalósítása során az alábbi szakmai és logisztikai problémákkal, illetve megoldandó feladatokkal szembesültünk: a feltételeknek megfelelően a 6 együttműködő oktatási intézmény közül egy székhelye nem egyezhetett meg a pályázó székhelyével. A „vidéki” tanintézmény az együttműködési megállapodásban elviekben vállalta, hogy tanulói beutaztatását – amelyet az első évben a pályázat fedezett – a fenntartás öt évében saját forrásból finanszírozza. Ennek elle-

nére ezt csak a fenntartás első évében sikerült megoldani, a második év végén megdöbbenéssel szembesültünk azzal a ténnyel, hogy a 20 fős csoportot kísérő pedagógus saját költségéből fizette ki több alkalommal a diákok menetjegyét. Másik ilyen kitétel volt az, hogy be kell vonni legalább egy, hátrányos helyzetű gyermekek iskolai nevelésével foglalkozó tanintézményt. A mi esetünkben a 6 együttműködőből 4 felelt meg ennek a kritériumnak, ebből egy készségfejlesztő, speciális szakiskola, egy pedig tanulásukban akadályozott gyermekeket, fiatalokat oktató szakközép- és szakképző iskola volt. A tematika kialakítása során figyelembe kellett venni, hogy a célcsoport a pályázati kiírásnak megfelelően eltérő képességekkel és tudással fog rendelkezni, ezért amellett, hogy úgynevezett „könnyű” és „nehéz” témaköröket állítottunk össze, még ezeken belül is mindig a résztvevő csoport igényeihez alakítottuk, aktualizáltuk a foglalkozások hangvételét, tartalmi elemeit.³

A 6 év alatt megtartott 126 foglalkozáson összesen 2161 diák vett részt. Ha össze szeretnénk foglalni, mit is nyert ezzel a pályázattal a levéltár, illetve az abban részt vállaló kollégák, akkor a szokásos és hivatalosan is hangoztatott válaszokon túl – úgy mint: növelte a levéltár társadalmi elismertségét, az oktatási intézményekkel való sikeres együttműködést; hozzájárult a tanulók sokoldalú személyiségfejlesztéséhez, kompetencia alapú oktatásához, tehetséggondozásához, identitásuk megőrzéséhez – fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a *programsorozat címében megjelenő nyitás valóban megtörtént*. Nyitottakká váltunk arra, hogy a levéltári órákat a csoportok sajátosságainak illetve esetenként a pedagógusok kérésének megfelelően (át)alakítsuk, súlyozzuk, valamint arra, hogy a komfortzónánkból, azaz a levéltár épületéből kimozdulva oktatási intézményekben is tartalmas foglalkozásokat tudjunk tartani. A pályázat megvalósításának, illetve fenntartásának 6 éve alatt javultak adaptálódási képességeink, azaz rugalmasabb és kreatívabb a viszonyulásunk a feladatokhoz, hatékonyabban megy a csapatmunka és élénkebben reagálunk a kínáló új lehetőségekre. Mindezeknek egyenes következményei az elkövetkezőkben ismertett események.

Szakmai párbeszéd – levéltár-pedagógiai tapasztalatok

Környezetvédelmi programunknak és a levéltárak közt elsőként elnyert európai uniós pályázatunknak köszönhetően az országos hatókörű levéltári szakmai rendezvényeken az épp szárnyait bontogató és önmagát újradefiniáló levéltár-pedagógia úttörőinek egyikeivé váltunk. 2013-ban Esztergomban TÁMOP pályázatunkról és témánapjainkról,⁴ míg 2014-ben Szekszárdon gyakorlatcentrikus foglalkozásainkról, a gyerekek képesség- és kompetencia fejlesztéséről tartottunk előadást a Magyar

³ Fülöp–Mákos–Szabóné, 2013: 58.

⁴ Boross–Hermann–Somfai, 2013: 90.

Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlésein önálló szekciót alakító szakterületen.⁵ Ugyanezen év őszén már tematikus, országos kitekintésű közművelődési tanácskozást szervezett az MNL, amelyen nagyszámú érdeklődő részvételével nyílt alkalom eszmecserére, a sikeresen alkalmazott módszerek megismertetésére.⁶ 2015 októberében mintegy ennek a rendezvénynek a folytatása volt a *Problémafelvetés és útkezesés – Diskurzus a levéltárügy akut kérdéseiről* címmel meghirdetett, a BFL által rendezett workshop, amely hét levéltárnak – köztük a mienknek – biztosított lehetőséget levéltár-pedagógiai módszereik élő bemutatására, illetve tapasztalatgyűjtésre. Ez volt az első alkalom, amikor egy szakmai rendezvényen nemcsak beszélhettünk a papírmerítésről, hanem be is mutathattuk azt a kollégáknak, sőt, maguk is kipróbálhatták az újrapapír-készítés folyamatát. Erről szólt az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára „*Tematikus foglalkozások a levéltárban*” című programja is, amelynek keretében a helyi Jókai Mór Általános Iskola 6. osztályos diákjai vehettek részt az íráshordozók történetét végigkövető időutazáson, majd merítették maguk is papírt. Ez a bemutató óra azért volt érdekes, mert a nyíregyházi kollégák – azon túl, hogy maguk is részesei, hallgatói-nézői voltak az előadásnak és az azt követő gyakorlati résznek – közvetlenül a célcsoporton mérhették le, mennyire köti le a gyerekeket a téma.

A levéltári, múzeumi kreatív tevékenykedést hajlamosak vagyunk gyermekprogramokként számon tartani, pedig ezek egy része ugyanolyan felfedezés, kikapcsolódás, olykor kihívás a felnőttek számára is. A Múzeumok Éjszakája rendezvényein, vagy a BFL által immár két alkalommal megrendezett Levéltári Pikniken azt tapasztaltuk, hogy a kíváncsi, kalandvágyó felnőttek szinte félve kérdezték, hogy ők is kipróbálhatják-e a merítést. A szokásosnak mondható gyerekcsoportokon túl nyugdíjas klub tagjai, valamint a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Szervezetének ellátottjai is részt vettek programunkon, utóbbi esetben a gördülékeny kommunikációt jeltolmács segítette. *Levéltári kincseink* című, a Szolnok Televízió levéltári érdekességeket bemutató magazinműsorának köszönhetően még szélesebb nyilvánosságot kapott állandó kiállításunk, ahol három egymást követő adás foglalkozott az őspapír, a rongypapír és a korai íráshordozók történetével, amelyeket a helyi tv-adó rendszeresen ismételt.

Bármilyen korosztályú csoport látogasson is el a levéltárba, koruknak, igényüknek, valamint háttértudásuknak megfelelően szoktuk számukra a foglalkozások elemeit összeválogatni. A levéltár-látogatás kezdődhet raktári sétával, ahol beszélhettünk az MNL szolnoki tagintézményének történetéről, feladatairól, gyűjteményének érdekesebb darabjairól. Utóbbi témához jól illeszkedik *Levéltári kincsek* című állandó kiállításunk. *A barlangrajztól a nyomtatott könyvig* című papír- és írástörténeti állandó tárlatunk szintén bármely korosztály számára jól adaptálható. Érdekes kérdéskör

⁵ Várady, 2014: 92.

⁶ Garadnai, 2014: 86.

az állományvédelem, amelyet annak alapelveivel, az iratanyag állapotát befolyásoló tényezőkkel, a raktár kialakításának normáival, az iratok őrzési és tárolási módjaival magában a raktárban a legszemléletesebb körbejárni. Ennek folytatása is lehet akár – de külön témaként is megállja a helyét – a restaurátor-műhely felfedezése, ahol szemléltethetjük az iratok károsodásának lehetséges módozatait, bemutathatjuk a restaurátor által használt eszközöket és alapanyagokat, illetve az iratok tisztításának, javításának munkafázisait. Aki úgy gondolja, hogy ez a minden levéltáros és kezelő által jól ismert, tanfolyamok és képzések tematikájában kötelezően szereplő szaktudás a felnőtt és gyermek látogatók számára száraz és érdektelen, az téved. Ha a foglalkozást tartó a frontális ismeretátadás keretein túllépve az induktív, avagy a cselekvésből kiinduló ismeretfeldolgozást alkalmazza, a csoport tagjaival mintegy párbeszédet kialakítva együtt tárja fel velük a tényeket, vezeti rá a résztvevőket az összefüggésekre, akkor az ismeretszerzés élményszerűvé válik.

Előfordul, hogy olyan – például irodai titkári vagy alapfokú művészeti – szakképzésben részesülő diákok érkeznek intézményünkbe, akik választott szakmájuk okán tágabb háttérismeretekkel rendelkeznek. Ilyenkor lehetőségünk nyílik más jellegű témák kifejtésére is: hogyan kapcsolódik levéltárunk a megyei iratképzőkhöz, milyen módon keletkezik az irat, milyen iratanyag jut el az irattárból a levéltári raktárba, mit is takar a levéltári rendezés és jegyzékelés tevékenysége, mik azok a segédkönyvek és milyen módon vannak a segítségünkre, valamint bemutathatjuk akár egy klasszikus ügyfeles megkeresés menetét is. A restaurátor műhelyben is részletesebben szemléltethetjük a papír tulajdonságának vizsgálatait, ismertethetjük az egyes ragasztóanyagok, vegyszerek tulajdonságait, felhasználási körüket. Külön ki lehet térni a könyvrestaurálásra, amely magában foglalhatja egy régi kötet savtalanítását, tisztítását, javítását és/vagy újrakötését. Az ilyen alkalmak ideálisak arra, hogy a papírmerítők után egy újabb szakmát, a restaurátor sokoldalú, nagy türelmet, kitartást és anyagismeretet igénylő, értékmentő munkáját is bemutathassuk.

Egészen más módszert igényelnek a levéltárba látogató óvodás csoportok. Az 5–7 éves korosztály életkori sajátosságai alapján már folyékonyan beszél, kérdez, érti a válaszokat és magyarázat útján képes tanulni, emellett alkalmas a csoportmunkára is. Kíváncsisága igen erős tanulási motivációt eredményez. Az iskolaérett gyerek egyre jobban képes feldolgozni, tárolni, előhívni az emlékezetéből azt, amit hallott. Mindezek alkalmassá teszik őket arra, hogy a levéltárban olyan tematikus foglalkozásokon vegyenek részt, amelyek mind időben, mind tartalmilag rájuk vannak szabva. A papírtörténeti kiállításunk látványos vitrinjei háromdimenziós formában segítik az ovisokat a korai papírgyártás munkamenetének elképzelésében. Törökülésben, párnákra ültetve őket a foglalkozást tartó is közéjük telepszik, így bensőséges hangulatú beszélgetést kezdeményezve – akár kézbe is adható szemléltető eszközöket felhasználva – járhatjuk körül a korai íráshordozók vagy a papír újrahasznosításának témáját. A különböző papírféleségek tulajdonságainak vizsgálatára kiválóan

alkalmas terep a restaurátorműhely, ahol a gyerekekkel teszteltethetjük azok szerkezetét, vastagságát, nedvszívó és teherbíró képességét, vagy szakítószilárdságát. A papírmerítés folyamatát lépcsőről lépésre haladva mutatjuk meg és mondjuk el nekik, majd elisméltetjük velük, ezáltal elősegítve az információk minél mélyebb rögzülését.

Egy-egy ilyen foglalkozás – bár gyerekjátéknak tűnik – rengeteg előkészítő munkát, koncentrációt, türelmet és nem utolsósorban megfelelő kontaktusteremtő képességet igényel. Tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy az 5–7 évesen intézményünkben megélt pozitív élmény erőteljesen kihat a gyermek levéltárhoz fűződő későbbi viszonyára. Az idestova 10 éve folytatott levéltár-pedagógiai tevékenységünk elegendő ahhoz, hogy nyomon követhessük a foglalkozásainkon megforduló gyerekeket, és elmondhatatlan öröm számunkra, hogy a korábbi óvodás vagy alsó tagozatos látogatóinkat felső tagozatos vagy középiskolás diákként is viszontláthatjuk. 2018 szeptemberében a berlini Stasi-iratokat őrző levéltárból érkező és hazánkban nyolc hetet gyakornokoskodó Anna Lüders is meglepve látta, hogy az általánosan kevésbé „levéltárba valónak” tartott korosztállyal is milyen tartalmasan, a gyerekek figyelmét megfelelő mértékben lekötve, játékosan tanulva lehet eltölteni az időt.

Problémafelvetések

Bár sok pozitívum hangzott el beszámolóinkban, a küzdelmeinket, kétségeinket és negatív tapasztalatainkat sem szeretnénk elhallgatni. Hiába került be a 2012. évi Nemzeti Alaptantervbe – a múzeumok és könyvtárak mellett végre a levéltárat is nevesítve –, hogy „az 5–8. évfolyamokon [...] fontos szempont a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális, vallási értékeinek átadása, valamint az, hogy a diákok megismerjék a történelmi múltat feldolgozók (történész, régész, nyelvész) munkájának alapelemeit. Ezt a törekvést támogatja a múzeumok és más közgyűjtemények (pl.: levéltárak) látogatása, rendeltetésének, szerepének ismerete.”⁷ Sajnos a gyakorlat azt mutatja, hogy néhány rendszeresen visszajáró pedagóguson kívül nehéz a levéltári foglalkozásokat „eladni” az iskoláknak. Nyilván közrejátszik ebben a feszített tempójú tanmenet, amely kevésbé segíti elő külső helyszínek kínálatának a tanítás idejébe történő integrálását. A tanórán kívüli foglalkozások szervezését a Pedagógiai Programok alapján a rendelkezésre álló órakereten belül úgy írják elő, hogy azok ne akadályozzák a tanítási órák megtartását. A délutáni levéltár-látogatásokra pedig szinte lasszóval kell manapság összefogdosni a nagyobb gyerekeket, hiszen különóráról edzésre vándorolnak, vagy fordítva.

⁷ Magyar Közlöny, 2012: 10707.

Az egyéb nehézségekkel már a 2017. évi MLE vándorgyűlésen is foglalkozott a levéltár-pedagógiai szekció kerekasztal-beszélgetés formájában,⁸ de sajnos az ország több levéltárát is sújtó kérdésekben csak ezek jelzéséig, összefoglalásáig sikerült eljutni, a megoldásuk továbbra is várat magára. A levéltári foglalkozásokra járó oktatási intézmények igényeit egy évre előre lehetetlen felmérni, ezáltal a programokhoz szükséges alapanyagok előzetes megigénylése közbeszerzés útján esélytelen (már ha egyáltalán rajta van a listán). Előfordul, hogy színes másolatokra lenne szükség, de megfelelő nyomtató híján ez házilag kivitelezhetetlen. A foglalkozásokért, levéltár-látogatásokért költségtérítést nem szedhetünk, így marad a restaurátor-műhely hulladékaival való zsonglőrködés és a kollégák által behordott, összegyűjtött alapanyagok új életre keltése.

Bár a levéltári törvény a közlevéltár feladatai között rendelkezik a levéltári anyag oktatási és közművelődési célú felhasználásáról,⁹ illetve az éves szakmai beszámoló készítésekor a kérdéssor kitér a látogatói számra, valamint a foglalkozásokra érkező csoportok számára, sajátos módon az adatok összesítésén és nyugtázásán kívül ezen a területen évek óta nem sok minden történt. Pedig a felmerülő nehézségek orvoslásával, szakmai továbbképzések szervezésével és a meglévő levéltár-pedagógiai kínálat bővítésével elérhetnénk, hogy gyarapodjon azon gyermek, diák és felnőtt látogatók száma, akik a levéltárakat saját elhatározásukból és kedvükre keresik fel, nem pedig szükségszerűségből, kizárólag közigazgatási ügyeiket intézve.

Szakirodalom

1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500066.TV> (A letöltés ideje: 2019. január 30.)
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a NAT kiadásáról. Magyar Közlöny 2012, 66. sz. 10653-10847.
- Boross–Hermann–Somfai, 2013 = Boross István–Hermann István–Somfai Balázs: Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesületének 2013. évi vándorgyűléséről. *Levéltári Szemle*, 2013. 2. sz. 84–93.
- Fülöp, 2011 = Fülöp Tamás: „Tantae molis erat...” Rövid helyzetjelentés a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár uniós pályázatáról. *Levéltári Szemle*, 2011. 4. sz. 71–74.
- Fülöp–Mákos–Szabóné, 2013 = Fülöp Tamás–Mákos Judit–Szabóné Maslowski Madlen: „Nyitott levéltár – velünk élő múlt”: az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár történelmi programsorozata általános és középiskolás tanulók számára. *Levéltári Szemle*, 2013. 4. sz. 55–60.

⁸ Horváth J.–Németh, 2017: 18–19.

⁹ 1995. évi LXVI. Tv. 13. § h)

Garadnai, 2014 = Garadnai Zoltán: Közművelődési kerekasztal a Magyar Nemzeti Levéltárban. Levéltári Szemle, 2014. 4. sz. 80–91.

Horváth J.–Németh, 2017 = Horváth J. András–Németh Ágnes: Beszámoló a Magyar Levéltárosok Egyesülete 2017. évi vándorgyűléséről. Levéltári Szemle, 2017. 3. sz. 7–26.

Várady, 2014 = Várady Zoltán: Magyar Levéltárosok Egyesülete Vándorgyűlése, Szekszárd. 2014. június 30–július 2. Levéltári Szemle, 2014. 2. sz. 90–93.

